

Fig. 1. Lillebrænde. Ydre, set fra nordøst.

Aa. RI. 1940

LILLEBRÆNDE KIRKE

FALSTERS NØRRE HERRED

Kirken er siden 1692 *anneks* til Torkilstrup, hvortil den blev henlagt ifølge forordningen af 1688. Iøvrigt havde Christian 3. i sin tid bestemt, at menigheden i Lillebrænde skulle søge Stubbekøbing kirke, og Lillebrænde kirke tillukkes. Men 1570 blev det efter andragende fra menigheden bestemt, at enten skulle sognepræsten i Stubbekøbing holde en kapellan i Lillebrænde eller kirken have sin egen sognepræst, hvilket sidste blev tilfældet². Om ejerforholdene vides kun, at kronen 1517 sad inde med kaldsretten³, og kirken forblev under kronen, indtil den 1767 på auktionen over det falsterske ryttergods blev afhændet til Henrik Chr. Toxværd i Nykøbing, siden ejer af Boderupgaard i Ønslev sogn⁴. Allerede 1809 var sognets beboere, som nu, ejere af kirken⁵.

Sagnet fortæller, at de bygningsrester, som findes ved Barup sø, skal stamme fra et katolsk kloster eller kapel⁶.

Kirken ligger øst for vejkyrdsset, der danner midtpunktet i den lille by, hvis gårde samler sig tæt om kirken. Kirkegården hæver sig noget over det omgivende terræn og er udvidet mod nord og øst; den hegnes af en mur af kløvet kamp, på det meste af vestsiden dog af en hæk. Mod syd er en jernlæge mellem murede piller; 1737—38 blev her opsat en port i stedet for læge, og 1744 blev porten malet rød med hvide lister og kongeparrets navne (rgsk.).

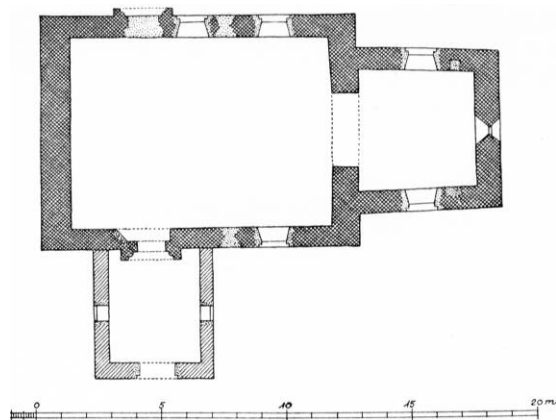
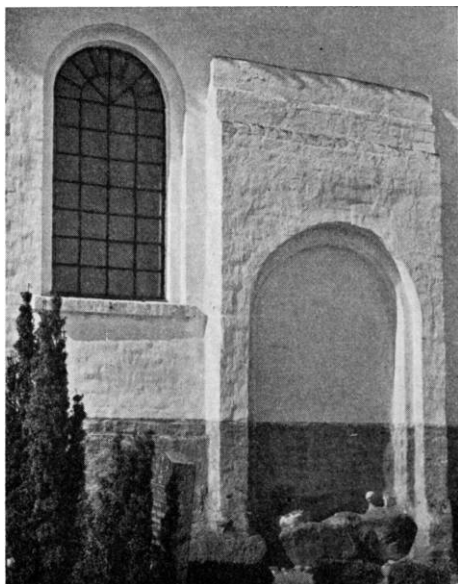

Fig. 2. Lillebrænde. Plan. 1:300. Målt af Aa. Rl. 1940.

Den lille kirke består af kor og skib fra romansk tid og gotisk våbenhus, alt af munkesten i munkeforbandt. Kirken synes desuden at have haft et $\dagger$ klokketårn, der dog næppe har været direkte tilknyttet kirkebygningen.

Den romanske kirke er rejst på et fundament af svære kampesten med nogenlunde plan overflade; det ligger nu synligt i betydelig højde, ved den tilmurede norddør ligger trinstenen 70 cm over terræn svarende til, at der foran syddøren ligger tre trin. Der må således mod sædvane have fundet en afgravning sted. Over fundamentet har hele kirken med undtagelse af vestgavlen en ca. 75 cm høj teglstenssokkel med afrundet overkant. Korets østvindue fandtes tilmuret med sten på fladen, der udvendig var dækket af mange lag kalk, det inderste meget mørkrødt, men derover skiftende lag af hvidt og lyserødt. Buen over vinduets 22 cm brede lysning er skåret i een kridtsten, udvendig er dannet en ujævn anslagsfals for glastrude, der har været fastholdt af et jernsøm i toppen; udvendig er stikket pudset, mens de lodrette false har stået blanke. Over rejsehøjde har gavlen et syv sten højt bælte af stående siksak og derover tre savskifter, øverst sidder et spinkelt, græsk blændingskors. Gavlens kamme med gavlkonsoller, top- og fodtinder er ommuret. Korets langmure har af oprindelige detaljer kun bevaret gesimsen, bestående af en lille udkrægning med afrundet underkant under et savskifte; derover ligger en moderne tandsnitgesims.

Skibets østgavl har et lille blændingskors som korets og ommurede kamme med top- og fodtinder. Sydportalen er stadig i brug. Den står i et 35 cm frem-spring, der foroven er vandret afsluttet med fire afrundede eller skråkantede tilbagespring; i den rundbuede åbning har den midterste af de tre false en hulkant. Indvendig er døråbningen fladbuet og har fået sin vestre fals forhugget af hensyn til dørøpslaget. Nær midten af muren sidder et tilmuret romansk vindue af 90 cm bredde; sandsynligvis har der på det nuværende

Aa. RI. 1940

Fig. 3. Lillebrænde. Tilmuret norddør
(s. 1150).

sydvindues plads siddet et tilsvarende, som 1764 blev erstattet af et nyt, 3 alen 1 kvarter højt og $2\frac{1}{2}$ alen bredt (rgsk.). Gesimsen består af et svagt fremspringende tandsnit af rulskiftestiliede sten med afrundet underkant og et savskifte under skrå sugfjæl. Den tilmurede norddør (fig. 3) er ganske som sydsidens med undtagelse af, at portalfremspringet ikke er så kraftigt markeret og derfor kun har tre aftrapninger foroven. Nordsiden har et tilmuret romansk vindue som sydsidens og spor af et andet over det østre, moderne. 1803 angives, at der i kirken findes »på sydsiden eet vindue i koret og eet ved prædikestolen samt et meget lille ved siden af dette. På nordsiden er to små vinduer højt oppe« (syn).

Nordsidens gesims er som sydsidens.

Vestgavlen (fig. 4) er over rejsehøjde ved savskiftebånd delt i fire ligebenede trekanter. Kamme og tinder som på østgavlen, på toptinden en vindfløj med 1882, under den en nyere glug for klokken, der 1721 omtales som hængende i vestgavlen (rgsk.).

Det indre har af oprindelige detaljer kun bevaret den runde korbue og i hver af korets sidemure en nu tilmuret gemmeniche med spærstik.

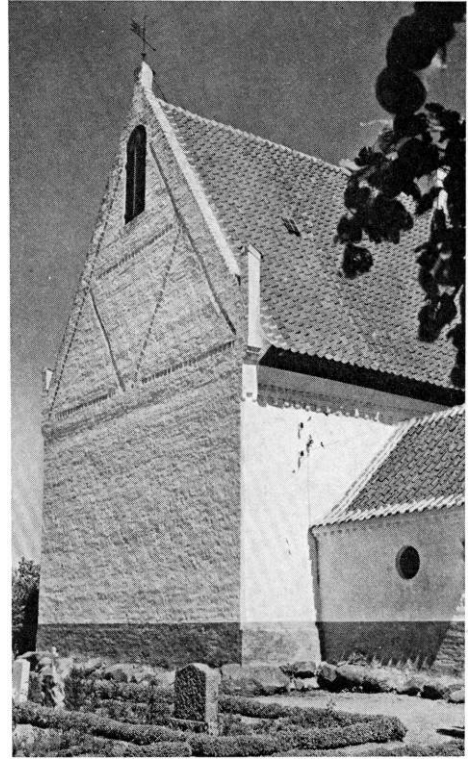
Ændringer og tilføjelser. Våbenhuset er i gotisk tid opført på uregelmæssig kampestenssyld, men er i nyere tid næsten helt ommuret og lidt forhøjet. Det har nu tandsnitgesims og glat gavls med top- og fodtinder. 1693 var våbenhuset noget brøstfældigt (syn), og 1721 skulle der lægges loft »som ingen forhen har vaaren«, og samtidig skulle det indrettes til materialhus (rgsk.). 1868 ønskedes loftet hævet 16 tommer, så buen over døren til skibet blev fri (syn).

†Klokketårn kendes kun fra tilfældige og usikre antydninger. Således betegnes o. 1590 »klokketårnet« som »slet nedfaldet« (syn), 1680 nævnes en klokke i tårnet, og 1721 siges, at »i tårnet ved klokken skal beklædes på tre sider 3 x 3 alen med loft oven og neden til med en dør at gå ind til klokken af«, men samme år nævnes i en inventarfortegnelse »en klokke i vestre gavls« (rgsk.), altså formentlig den nuværende ordning. Hvis ovenstående tør opfattes som omhandlende et særligt klokketårn, har det antagelig været en tømmerbygning.

Tagværkerne over koret er tildels af gammel eller genanvendt eg med dobbelte hanebånd og lange skræstivere; bjælkelaget af nyere fyr. Skibets tag-

værk er gammel eg på bjælker, der måler indtil 28 x 20 cm på højkant og ligger med ca. 110 cm afstand. Spærene er bladet på siden af den i underkanten skråt afskårne bjælkeende. Dobbelt murlægte og hanebånd, halvlange skråbånd. Senere er indsat spærfødssøjler af eg og lange skråbånd fra midte af bjælke. 1721 klages over, at »kirkens tag er med bindingsværk meget slet forsynet«, og samme år skulle kirkens, korets og våbenhusets tag repareres med hul- og dæksten (rgsk.).

Kirken er nu indvendig glatpudset med store hulkehl-gesimser, der i koret går glat over i loftet, i skibet afsluttes med en profiliste. Store rundbuede jernvinduer. Gulv af gule fliser, i våbenhuset af gule og lyserøde mursten. Udvendig står kirken kalket hvid med blågrå sokkel. Kalkningen er først påbegyndt efter våbenhusets opførelse. Tagene er dækket med vingesten, pinaklerne tildels med munketegls.

Aa. RI. 1940

Fig. 4. Lillebrænde. Skibets vestgavl (s. 1150).

KALKMALERIER

I 1940 blev i smigene på korets østvindue, som var dækket af altertavlen, fundet kalkmalerier fra o. 1350. De har aldrig været overkalkede. To år efter blev hele korets østvæg ved konservator E. Lind befriet for en uheldig overmaling, som dækkede dekorationer sammenhørende med vinduets, men da de var meget ufuldstændigt bevaret, blev de atter overkalket, og kun vinduesnichens billeder blev istandsat. Også korets sidevægge må have været dekorerede.

Østvæggen (fig. 5) er opdelt i fire friser. Øverst er spinkle rankeslyng tegnet i rødbrunt og derunder en billedfrise, hvoraf nord for vinduet de hellige trekonger hos Jesusbarnet samt barnemordet i Betlehem var kendelige. I *vinduessmigen* ses flugten til Ægypten og fremstillingen i templet. Syd for vinduet har været et stort antal glorieprydede figurer, hvis bevaringstilstand var meget dårlig. I tredje frise har vinduessmigene kun rankeslyng, mens væggen har haft figurscener, som var meget slet bevaret. Nord for vinduet vistnok korsfæstelsen og nedtagningen fra korset, syd for i en mandorla Kristus som ver-

Fig. 5. Lillebrænde. Kalkmaleri på korets østvæg (s. 1151).

E. L. 1942

densdommer omgivet af apostle. Den nederste frise er et med rødbrune foldestreger malet draperi på sort baggrund. I billedfriserne er baggrunden malet eller måske opmalet med brunrødt, hvorimod figurerne står silhouetagtigt hvide med kun svage spor af grønt i klædebon og trækroner.

INVENTAR

Alterbord, middelalderligt, muret af munkesten op ad korets østvæg, 98 cm højt, 169 cm langt og 112 cm bredt. I nordsiden er en lille niche og på oversiden en *helgengrau* af granit, 42x39 cm. 1647 købtes brædder til at beklæde alteret med (rgsk.).

†*Alterklæde*. 1728, af rødt plyds med sølvgalloner og med kongens navn, krone og årstallet broderet af perlestikker Harras, København (rgsk.).

Som *alterprydelse* tjener siden 1944 et enkelt trækors med korvinduet kalkmaleri som baggrund.

†*Altartavler*. 1) Omtalt i præsteindb. 1755 som »langagtig og med en pelican ved hver side«, d. v. s. storvingerne var udskåret som fugle. Antagelig er der tale om en seksdelt tavle i ungrenaissance. Seks allegoriske malerier ledsagedes af rimede indskrifter: en hånd med en lygte (»Thi derfra Lys du faaer, Du som i Mørcket gaar«), en bro med træer ved siderne (»Til Livet i din troe, Du har den rette broe«), Gud Fader og en bedende mand (»Af Aandens ydmyg-

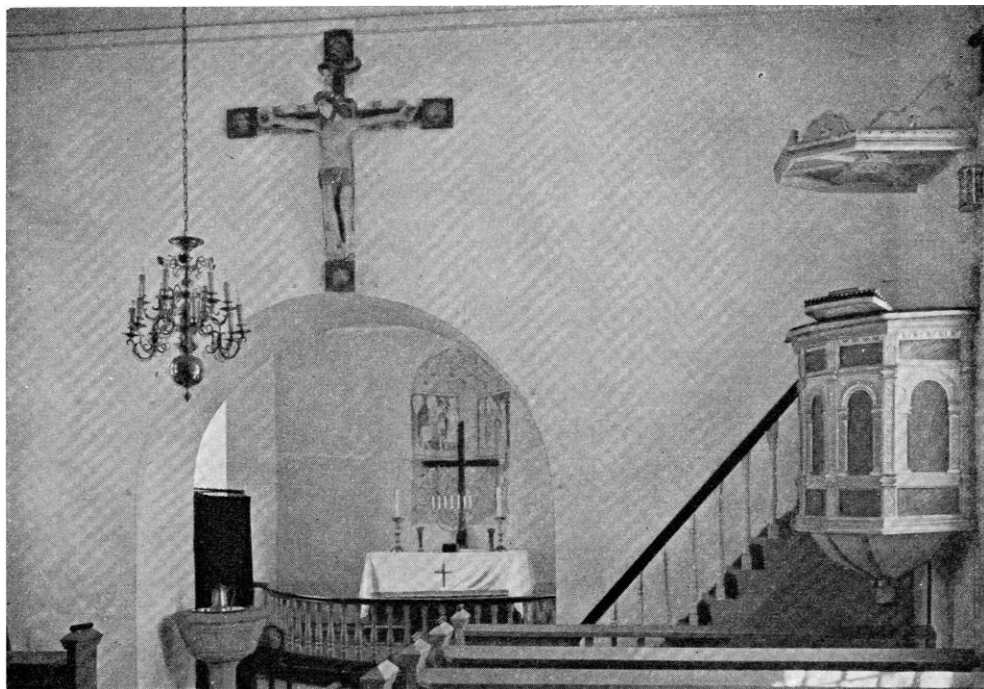

Fig. 6. Lillebrænde. Indre, set mod øst.

E. Skov 1952

hed, Guds Frygt for alting veed«), en vandringsmand ved en vejviser («Du ret da Ordet hør, Naar du gjør hvad du bør«), en åben bog med syv segl og et anker, liggende på et bord («Brug Sacramentet saae Du kan forsickring faae«), Guds lam med en fane, stående på et dødningshoved («I Dødsens Kamp og Krig, Er Jesus Seyer-Rig«). Desuden fandtes to skriftsteder, Matth. 7,6 og Salm. 18,4, samt initialerne C. L. P. (Christian Ludvigsen Pontoppidan, sognepræst 1726—36) og årstallet 1733, hvilket år tavlen blev renoveret med billeder og indskrifter af maler Chr. Hvid (rgsk.). Et brudstykke af maleriet (olie på fyrretræ) fandtes endnu 1906, men var da stærkt afskallet⁷.

2) 1849 (syn). Arkitekturramme med ældre bestanddele, muligvis fra den tidligere altertavle. På et simpelt postament stod to spinkle, joniske søjler fra tiden henimod 1600 med kannelerede skafter og bladskeder. Søjlerne bar en svungen splitgavl, rimeligvis fra 1700'rne. Over et hvidt farvelag var tavlen stafferet med gråt og brunt, let marmoreret. I rammen var indsat et endnu bevaret maleri af fru Ingemann: Jesus helbreder blinde og halte⁸. Altertavlen blev nedtaget 1944 og maleriet ophængt i ny ramme på skibets sydvæg.

Altersølv. Kalk fra 1710 med nyere bæger. Nu 20 cm høj. Rund fod med bred fodplade, hvorover en vulst med pæreformede bukler; om fodens øvre del seks store, drevne og punslede akantusblade. Kort, trindt skaft og rund

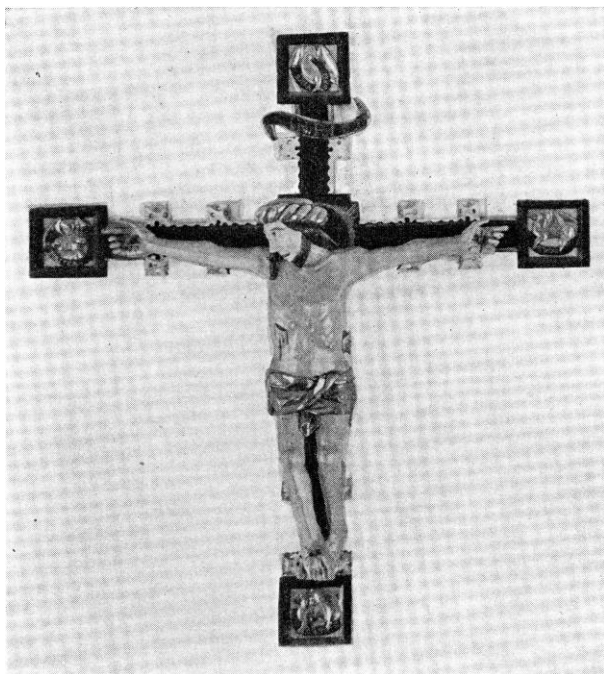

Fig. 7. Lillebrænde. Korbuekrucifiks
(s. 1155).

O. N. 1940

knop, midtdelt af en spinkel bolgeliste; på knoppens over- og underside findes drevne og graverede akantusblade med mellemfaldende ovaler. På foden er graveret med skriveskrift: »Lille brende Kalch. Sognepræst M. A. Schroeder 1710«. Mestermærke for Anders Jensen Scheel, Nykøbing (Bøje 2108). Stort, bredt bæger med mestermærke for Carl Christian Holm, Nykøbing (Bøje 2117), rimeligvis fra 1829, da kalken blev smukt istandsat (syn). Samtidig forgyldt *disk* uden stempler. Under bunden graveret skriveskrift: »Lille brende Patel«. Både kalk og disk var oprindelig forgyldt og kostede ved anskaffelsen ialt 21 rdl., 2 mk., 14 sk. (rgsk.). 1734 blev kalk og disk byttet med Vaalse kirke, »fordi den hertil var for stor og den anden for lille« (rgsk.). Senere har man dog byttet tilbage igen. *Oblatæske* af tin fra o. 1800, cylindrisk; tv. 10, højde 9 cm.

†*Kalk* og *disk*, nævnt 1680, kasseret 1710 (rgsk.). Et lille, gammelt †*bæger* af porcelæn nævnes 1728 (rgsk.). To †*tinflasker* på en pot og en pægl nævnes 1680 (rgsk.).

Alterstager, rimeligvis fra 1653, da der betaltes 9 sldlr. for to stager på alteret (rgsk.). Stagerne har kubeformet fod, profileret med flade vulster, cylindrisk skaft af senmiddelalderlig type med tre skarpe profilringe og bred, profileret lyseskål med lysepibe. 40 cm høje.

†*Røgelsekar*, nævnt 1680 (rgsk.).

†*Messehageler*. 1) Af rødblommet silketøj, nævnt 1728 som gammel og ubrugelig (rgsk.). 2) Af karmoisinrødt fløjlsølvgalloner, købt 1727 (rgsk.).

Døbefont af kunstsandsten fra 1875 (syn). †*Døbefont* af »grå marmor«, rimeligvis gotlandsk kalksten (rgsk. 1721). 1732 var fonten sprukken og blev skruet sammen med et jernbånd, og samtidig blev font og †*fontelåg* (»dækkel«) marmorert med oliefarve (rgsk.).

Dåbsfad af messing, glat, rimeligvis fra 1600'rne.

Dåbskande af tin fra o. 1850, stemplet H. C. Høy.

Korbuekrucifiks (fig. 7), sengotisk, fra o. 1450. Den ca. 120 cm høje figur har lukkede øjne, åbentstående mund og kort hageskæg. Hovedet er vendt mod højre skulder og bærer en stor, snoet tornekrone. Lemmerne er korte, fingrene krummer sig om naglerne, og højre fod er lagt over venstre. Det smalle lændeklæde slutter tæt til kroppen og har snip midtfor. Korstræet har firkantet glorie-skive, udskårne krabbeblade langs kanterne og kvadratiske endeplader med reliefskårne evangelisttegn. Nyere staf-fering med guld og farver. 1732 blev krucifikset renoveret af maler Hvid (rgsk.). Krucifikset over koret og en bjælke i korhælvædet, hvorpå det hvilede, ønskedes 1849 fjernet (syn). Nu ophængt over korbuen.

Prædikestolen er et landligt snedkerarbejde i renaissance fra o. 1580—1600. De fire fag adskilles af spinkle hjørnepilastre med skællagte skiver på skafterne og joniske kapitæler. De ulige brede storfelter indeholder arkader, hvis pilastre har slyngbånd og joniske kapitæler; bueslagene er profilerede, og i sviklerne findes hvirvelrosetter. Postament og gesims har hjørnefremspring med rhombiske figurer og hvirvelrosetter; under gesimsens kronliste findes æggestav, tungebort og en profileret tandsnitliste. Stolen afsluttes forneden af en lukket, svungen underbaldakin. Nyere bærestolpe og opgang. Samtidig, sekssidet himmel med kassetteret loft, profileret gesims og simple, udsavede topstykker

O. N. 1940

Fig. 8. Lillebrænde. Helgenfigur (s. 1157).

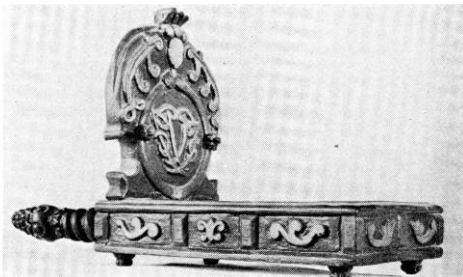

Fig. 9—10. Lillebrænde. Pengetavler (s. 1156).

O. N. 1940

med en fladt skåret hvirvelroset. Nyere staffering, rammeværket har lyse, blå og grønne farver med lidt sølv, fyldingerne rødbrun marmorering på violet baggrund. Prædikestol og himmel blev 1732 malet med rød og hvid marmorering af maler Hvid (rgsk.), og 1854 blev prædikestolen malet sammen med stolestaderne (syn).

På væggen ved prædikestolen er ophængt et simpelt *timeglas* fra o. 1750.

Stolestader fra 1875 (syn), violette. Samtidig †*præste-* og *degnestol* er fjernet 1944. †*Skrifte-* og *degnestol* maledes 1732 brune med gule lister (rgsk.).

En gammel, rød †*kiste* til messeklæderne nævnes 1680 (rgsk.); den ønskedes fjernet 1858 (syn).

Dørføj af to lag fyrrebrædder, de yderste i siksak. De store smedjernshængsler og beslag danner årstallet 1723. Gammel lås med udhamret nøgleskilt. Mellem våbenhus og skib.

Pulpitur fra 1710, båret af firkantede, balusteragtigt formede stolper. Brystværnet, med udsavede balustre, er nyt; tidligere bestod det af otte store fyldinger. 1755 læstes på pulpituret: »Anno 1710 er dette Pulpitur bekostet af Sognepræsten Mag. Abraham Schrøder (sml. kalk, s. 1154), Kirkeværgene Jens Pedersen, Peder Jensen og Sogne-mændene« (præsteindb.).

Orgel findes ikke, kun et lille harmonium.

Pengeblok af jernbunden eg, firkantet, med affasede hjørner forneden, ca. 90 cm høj. Oversiden er beklædt med en jernplade, hvori er opdrejet årstallet 1770 og bogstaverne H C T. Ny hængelås. Blokken, som tidligere stod i korbuens søndre side, er nu anbragt i våbenhuset.

Pengetavler. 1) (Fig. 9) 1691. Tavlen står på fire små fodkugler, siderne er smykket med reliefskåret slyngværk, det snoede skaft ender i en drueklase; opstanderen har på forsiden et cirkulært navneskjold, hvorover rankeornamenter og et lille hoved. I skjoldet står reliefversalerne P I G, og på bagsiden årstallet og bogstaverne C T.

2) (Fig. 10) omtrent som den foregående og rimeligvis samtidig med denne. I skjoldet står spejlmonogrammet P I G; bagsiden er glat. Begge tavler er

egetræsmaalede med let staffering i rødt, grønt og guld. (Sml. pengetavle i Aastrup, Falsters sdr. herred).

Figur (fig. 8) gotisk, fra o. 1400. Figuren forestiller en hellig biskop siddende på et lavt sæde med grove, gotiske former. Figuren har unaturlige proportioner, og dens draperi falder tungt i stive folder. Bispen har mitra på hovedet, håret hænger i lange, S-formede lokker, og det korte hageskæg er kruset. Ansigtstrækkene er stive og uden liv. Højre hånd er løftet til velsignelse, den venstre mangler. Nyere, grov staffering; dragten grå med blå krave, mitra og sko blå med lidt guld, hår og skæg brunt. Figuren står under prædikestolen.

Over indgangsdøren hænger i en lille glaskasse, 52 x 26 cm, en i nyere tid udskåret *figurgruppe* af Kristus på korset, omgivet af jomfru Maria, Maria Magdalena og Johannes.

Klokke fra 1632, omstøbt af Felix Fuchs i København for 288 dlr., 8 sk. (rgsk.). Om halsen versalindskriften: »Anno 1632. Aus dem feur bin ich geflossen, Felix Fuchs hat mich gegossen« (»jeg er flydt af ilden, F. F. har støbt mig«). Tvm. 85 cm. Ny ophængning inden for glug i vestgavlen.

†*Klokke* på to skippund, fem lispund (360 kg) afleveredes ved klokkeskatten 1529.

GRAYMINDER

Gravsten. 1) O. 1621 (?). To brudstykker af grå, gotlandsk kalksten med næsten udslidte reliefversaler, hvoraf kun kan læses: ». . . ved anden pintsedag 1621«. Religiøs randskrift og i hjørnerne medailloner med evangelistsymbolerne. Anvendt som trinsten mellem våbenhus og skib.

2) O. 1636. Oluf Hansen, degn i Lillebrænde i 55 år, død 15. (?) juni 1636, 76 år gammel, og hans hustru, Giertrud Hansdaater, død 2. november 1635 i sin alders 70. år efter 52 års ægteskab (12 børn). Stenen bekostet af børnene. Trapezformet, rødlig, gotlandsk kalksten, 158 x 88—79 cm, med reliefversaler. Øverst på stenen et englehoved, nederst to skjolde, det ene med timeglas på dødningehoved og initialerne O H S, det andet med Jesumonogram og G H D. I hjørnerne medailloner med evangelisterne siddende i højryggede stole. Religiøs randskrift. Vestligt i skibets midtergang.

KILDER OG HENVISNINGER

Regnskaber 1630—80 (stiftsøvrighedsarkivet, LA); Falsters gamle Rytterdistrikts Kirkeregnskaber 1680—1767 (RA); Regnskaber for Falster 1694—95, 1701—15, 1719—21 (stiftsøvrighedsarkivet, LA); Falsters gamle Rytterdistrikts Kirkeregnskaber m. Bilag 1721—67 (RA); Kopier af Kasseregningerne for Hans Majestæts Kirker i Falster (LA).

—Syn over Falsters nørre herred 1803—32, over sønder herred 1833—44 og over Falsters provsti 1845—55, synsforretninger 1845, 1856 og 1857—70 (provstearkivet, LA). — Doku-

menter og Breve for hele Stiftet 1579—1762 (stiftsøvrighedsarkivet, LA). — Museumsindberetninger af Barfod 1911, Aa. Roussell og O. Norn 1940, E. Lind 1944 (kalkmalerier).

J. Kornerup: Notesbog II. 1893—94. S. 69 (NM). — M. Mackeprang: Notesbog II. 1911. Bl. 10 ff. (NM).

¹ Kirkehist. Saml. 3. Rk. VI, 450 og 458. ² Rørdam: Kirkelove II, 139. ³ Suhms Saml. II, 3, s. 166. ⁴ Rytterdistrikternes Ktr., Bilag til kgl. Resolutioner Nr. 23, 3. maj 1767 (RA). ⁵ Fortegnelse over Kirker og deres Ejere 1809 (RA). ⁶ J. Friis: Laaland Falster II, 136. ⁷ Mackeprang: Notesbog II, 10. ⁸ S. F. Hoflund: Om fru Ingemanns malerier i Torkilstrup og Lillebrænde kirker, i Aarb.Loll.Falst. 1952, s. 51.

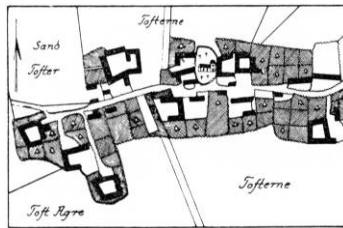

Fig. 11. Lillebrænde 1800.